

„Német volt a keresztapád!”

Német szóra küldött magyar gyerekek a dualizmus korabeli Iglón

A történelmi Magyarország többnyelvű, többkultúrájú, többnemzetiségű ország volt. Ebből fakadóan az egymás közötti kommunikációhoz sokszor hozzátartozott több nyelv ismerete is. Voltak olyan foglalkozások, melyek esetében törvényszerűen ismerni kellett a Kárpát-medence bizonyos nyelveit: például a kereskedőknek, akik portékáikkal az egész országot bejárták, de ide sorolhatók a felső-magyarországi evangélikus lelkészek is, akik szlovákul, magyarul és németül is tudtak. Emellett voltak olyan vegyes etnikumú vidékek, települések, ahol a lakosság számára egyszerre két-három nyelv ismerete volt szükséges a mindennapi kommunikációhoz.

A tanulmányom témája egy, e kárpát-medencei többnyelvűséggel kapcsolatos jelenség. A 19. században általános szokás volt, hogy magyar anyanyelvű gyerekeket néhány évre „német szóra” küldtek a szüleik a szepességi városokba. E dolgozat az Iglóra küldött diákok történetét dolgozza föl, különös tekintettel az iglói gimnáziumra, ahol a legtöbb „német szóra” érkezett magyar gyerek tanult.

Az idők folyamán a magyar anyanyelvű gyerekek „német szóra” küldésének alapvetően két formája alakult ki. Az egyik eset az ún. „cseregyerek” intézménye: két, egymás iránt bizalommal viselő család megegyezett abban, hogy azonos korú gyermeküket egy vagy több évig a másik család gondjaira bízzák. Erre a jelenségre volt példa a paraszti közegben is, ilyenkor általában nyelvhatáron lévő és egymással szomszédos falvak között alakult ki ilyen kapcsolat.¹ A városi kézművesek és iparosok is szívesen adták gyereküket messzi városokba, hogy ott egyszerre nyelvet és szakmát tanuljanak.² A parasztság és a kispolgárság mellett azon-

¹ DANKÓ, 1993. 1645–1652.

² KÓSA, 2003. 46.

ban a jómódú városi rétegek körében is szokás volt, hogy gyermekeiket akár több évre is távoli városokban élő családok gondjaira bízzák.

A másik tipikus formája ennek a jelenségnek, amikor a magyar gyerekek német szóra küldése nem párosult német nyelvű gyerekek „magyar szóra” küldésével. Ilyenkor a két különböző nyelvű vidék közötti kapcsolat egyirányú volt. Mint látni fogjuk, Iglón mindkét esetre találunk példát.

Hogyan és mikor alakult ki a „német szóra küldés” intézménye? A jelenség eredete homályba vész. Az első biztos nyomai ennek a fajta nyelvtanulásnak a 17. századból származnak, és német–magyar viszonylatban jelennek meg.³ A 19. században a cseregyerek és a vendéggyerek intézménye általánossá válik, főként Felső-Magyarországon, és elsősorban a két említett etnikum között. Közismert irodalomtörténeti tény, hogy a tízéves Jókai Mór Komáromból két évre az akkor német nyelvű Pozsonyba került, a híres vízmérnököket adó Zsigmondy-családhoz.⁴ Azt is számon tartják, hogy a nyíregyházi Krúdy Gyula a szepesi Podolin városában tanult három évig.⁵ A középiskolai nyelvtanulás elterjedésének ellenére a jelenség a dualizmus alatt figyelhető meg a legjobban, mivel ekkor egyszerre emelkedett meg a magyar és a német nyelv presztízse. Az előbbi az 1918 előtti Magyarországon nélkülözhetetlen közvetítő nyelvé vált, míg a német hasonló szerepben volt, de a birodalom egészét tekintve: ezért aki a korabeli Magyarországon érvényesülni akart, annak illett mindkét nyelvet ismernie. A vendégdiákoskodással kapcsolatos adatok és közlések is ebben az időszakban, a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején sokasodnak meg, így jelen tanulmány is ezzel a korszakkal foglalkozik.

A dualizmus korabeli Igló gyorsan fejlődő, modern kisváros volt. 1880-ban mintegy 7.500 lakost számlált, 1910-ben már több

---

³ KÓSA, 2003. 46.

⁴ ERDÉLYI, 1997. 72–73. Jókai szép emlékeket őrzött a cseregyerek-rendszerről: ahogy írta, neki volt Pozsonyban egy *liebe Mutterja*, míg Zsigmondy Vilmosnak Komáromban egy kedves mamája.

⁵ TÓBIÁS, 1964. 100. Krúdy írásaiban gyakran feltűnik a Szepesség ihlette kisváros-motívum.

mint tízezen éltek itt.⁶ Fejlődésének egyik záloga, hogy – ellentétben Lőcsével és Késmárkkal – a Kassa-Oderbergi Vasút fővonala (1872 óta) áthaladt a városon.⁷ A századforduló után már Iglót tekintik a Szepesség valódi központjának, nem pedig a stagnáló, hanyatló (és kevesebb lakossal bíró) Lőcsét, illetve Késmárkot.⁸ Igló lakossága a Szepességben hagyományosnak mondható *hungarus*-tudattal rendelkezett, „lélekben magyar” volt; de a népszámlálási adatokból látszik, hogy a dualizmus alatt nyelvében is erősen magyarosodott. Míg 1881-ben a lakosság 7,5 százaléka vallotta magát magyarnak, addig 1910-ben már minden harmadik iglói magyarnak mondta magát.

1. Igló lakosságának nemzetiségi összetétele (lélekszám és százalék)⁹

	1881-ben		1891-ben	
	lélekszám	százalék	lélekszám	százalék
magyarok	569	7,6	786	10,7
németek	2249	29,9	2300	31,3
szlovákok	4338	57,6	4214	57,3
Összesen	7521		7345	

⁶ 1881. évi népszámlálás, 1882. 269.; 1910. évi népszámlálás, 1912. 254–255.

⁷ *Technikai fejlődésünk*, 1929. 370. Késmárkra csak 1889-ben, Lőcsére 1892-ben ért el a vasút, és csupán mellékágak. *Technikai fejlődésünk*, 1929. 375–376.

⁸ Példaként egy lőcsei lakos véleménye 1908-ból: „örülök, hogy legalább egy hely van megyénkben, mely rohamlépésben fedi a talajt épületekkel.” SzL, 1908. évi 128. szám, 2. .

⁹ 1900. évi népszámlálás, 1902. 255–256.; *Pallas Lexikon*, 1893–1897.; valamint ld. a 6. lábjegyzetet.

	1900-ban		1910-ben	
magyarok	2220	23,9	3494	33,2
németek	2042	22	1786	17
szlovákok	4966	53,4	5103	48,5
Összesen	9301		10525	

Mindazonáltal Iglót – hasonlóan Késmárkhoz és Lőcséhez – a korabeli Magyarországon diákvárosként tartották számon, és nem véletlenül: az iskolák viszonylag nagy súlya a dualizmus évtizedei alatt végig jellemző volt a városra. Az 1880-as években mintegy ezer diák tanult a városban, és 60 „középtanodai” tanár tevékenykedett itt.¹⁰ Az 1910-es években az iglói diákság száma kétezer körül volt.¹¹ Működött a városban katolikus, izraelita és evangélikus elemi népiskola, polgári fiú- és lányiskola, faipari szakiskola, a Kassa-Oderbergi Vasút pedig a vasúti dolgozók gyermekei számára létesített bentlakásos iskolát¹² – a „német szóra” Iglóra került diákok azonban általában nem ezekben tanultak, hanem két másik tanintézményben: a tanítóképzőben és a gimnáziumban.

Az állami tanítóképzők elhelyezésénél szempont volt, hogy többnyire kis és többnemzetiségű városokban legyenek, mivel (Eötvös svájci tanulmányai alapján) kimondott célja volt a rendszernek: egy közös intézetbe tenni különböző anyanyelvű és vallású embereket, így a nemzetiségi és felekezeti ellenérzéseket a leendő tanárokból eltüntetni, és a „közös haza” szeretetére nevelni.¹³ 1871-be döntöttek úgy, hogy a Szepességben is legyen egy tanítóképző; a beadott ajánlatok közül Iglóé volt a legjobb. 1892

¹⁰ SzL 1885. június 5. 2. (Zimann János cikke)

¹¹ TELLÉRY, 1909. 106–139.

¹² TELLÉRY, 1909. 106–139. Volt még női ipariskola, ahol évente 30-an tanulnak, és városi ipartanonc-iskola, ahol este és vasárnap folyt a tanítás.

¹³ ARÁNYI, 1897. 6–7.

és 1896 között évente átlagosan ötven tanuló látogatta az Állami Tanítóképző Intézetet.¹⁴

Érdeemes megnézni a tanulók származási helyére és anyanyelvére vonatkozó adatokat. Ezekből az látszik, hogy 1871–1896 között az iglói tanítóképzőbe járó diákok 47 százaléka nem szepesi (köztülük 11% gömöri, 9% sárosi; tehát csak 27%-uk jött a Szepességtől távolabb eső területekről).¹⁵ Anyanyelv alapján a következő volt a megoszlásuk ugyanebben a huszonöt évet átfogó időtávban: 23,4% magyar, 54% német, és 22% szlovák. Ezek az arányok a későbbiekben sem változhattak sokat. Tehát azt lehet mondani, hogy a tanítóképzőben minden negyedik diák volt magyar anyanyelvű, akik közül feltehetően sokan voltak „német szóra” jött diákok.

A „német szóra jött” magyar diákok száma az Iglói ágostai hitvallású evangélikus főgimnáziumban volt igazán magas. Ezt az intézményt a tanítóképzőhöz képest sokkal többen látogatták: 1880-ig az iskola tanulói létszáma átlagosan 450-re emelkedett, 1880-ban például 501-en tanultak itt. Utána lassan csökkenni kezdett a diákok száma. 1865 és 1896 között évente átlagosan 428 tanuló látogatta.¹⁶

Ha megnézzük a gimnáziumi tanulók származásra és anyanyelvre vonatkozó adatokat, azt látjuk, hogy itt a „német szóra” érkezett magyar ajkú diákok kiemelkedően nagy arányban képviselték magukat. Az 1880-ban itt tanuló 501 gimnazistából 361 „vidéki” diák,¹⁷ és ez az arány nem sokat változhatott később sem. Más források alapján úgy tűnik, hogy vidékinek számított minden olyan tanuló, aki nem Szepes vármegyéből érkezett a gimnáziumba, tehát a nem szepesi szlovák és német anyanyelvű diákok is. A vidéki ilyen értelemben tágabb kategória a „német szóra jött” magyaroknál.

---

¹⁴ ARÁNYI, 1897. 53., 81.

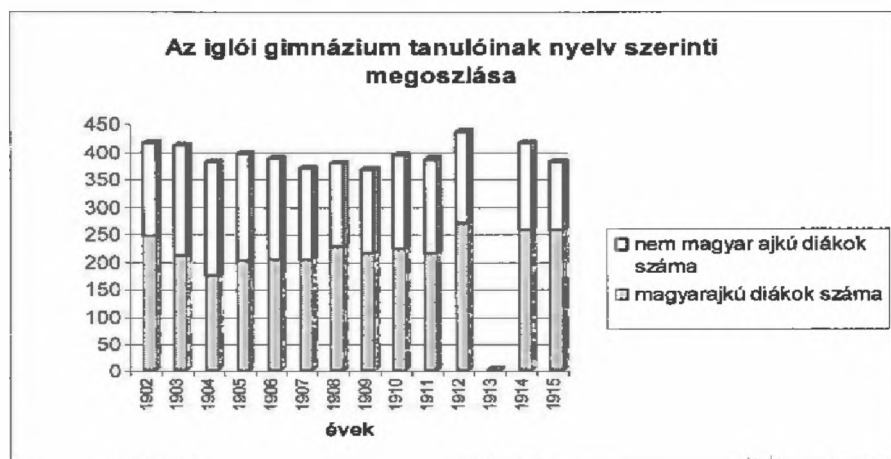
¹⁵ ARÁNYI, 1897. 89.

¹⁶ PÁKH, 1896. 56., 99.

¹⁷ KÁLNICZKY, 1925 25., 29–30. Sok hasonló témájú műtől eltérően nem romantikus nosztalgizálás, amelynek forrásértéke sokszor kicsi, hanem higgadt, elfogulatlan visszaemlékezés, adatokkal, melyeket Fisher Miklós tanártól személyesen szerez meg.

Az anyanyelvre vonatkozó adatokból komolyabb következtéseket lehet levonni: ezek a számok azt mutatják, hogy a gimnáziumi tanulók mintegy fele a vizsgált korszakban magyar ajkú volt.¹⁸ Ezek között bizonyára voltak iglóiak is, de a város nemzetiségi statisztikáiból látszik, hogy a magukat magyarnak vallók aránya a városban még 1890-ben is alig voltak többen 10%-nál; tehát a magyar ajkú diákok nagy része valószínűleg „német szóra jött” tanuló volt. Később, az 1900-as népszámláláson már 20 százalék, az 1910-es népszámláláson pedig 30 százalék fölé kúszott a magukat magyarnak vallók aránya Iglón; ekkor bizonyára már egyre nagyobb részt tettek ki a magyar nyelvű diákok közül az iglóiak.

2. Az iglói gimnáziumban tanuló magyar diákok száma és aránya¹⁹

Az 1879–1780-as tanévben érettségít tett tanulók listája²⁰ nemcsak a „német szóra jött” magyarok gimnáziumbeli arányáról tanúskodik, hanem arról is képet kapunk, hogy honnan érkezett a diákok többsége. A 47 érettségizőből csupán tizenegyen szepesi-

¹⁸ A Magyar Statisztikai Évkönyvek közoktatásra vonatkozó adatai alapján. Az 1913-as évből nem maradt fenn anyanyelvre vonatkozó adat.

¹⁹ A pontos adatokat ld. az 1. számú mellékletben

²⁰ KÁLNICZKY, 1925. 25., 29–30.

ek (közülük hét iglói). A 36 „vidéki” származási helye, megyék szerint: Zemplén megye: 7; Jász–Nagy–Kun–Szolnok, Bereg, Szabolcs: 5–5; Szatmár: 3; Borsod, Bihar, Gömör, Abaúj: 2–2; Liptó, Ugocsa, Sáros: 1–1. E számokból látható, hogy az iglói főgimnáziumba elsősorban a történelmi Magyarország északkeleti megyéiből érkeztek a diákok, sőt, a lakhely alapján ezt pontosítani lehet: a magyar nyelvterület északkeleti részéről jöttek az iglói gimnazisták. Látszik továbbá az is, hogy egyes megyékben egy-egy település adta az onnan érkezett diákok nagy részét: Munkács, Nyíregyháza, Kisújszállás tipikusan ilyen városok. Utóbbi kapcsán érdemes kiemelni azt, hogy meglepően sokan érkeztek Jász–Nagy–Kun–Szolnok megyéből (miközben hevesi, hajdúsági az 1880-as érettségizők között nem volt), és egyes visszaemlékezések alapján úgy tűnik, a nagykunságiak jelenléte általános volt Iglón, minden osztálynak megvoltak a „jászkunjai”.

Ennek kapcsán érdemes megvizsgálni azt is, hogy miért küldték a szülők gyerekeiket a szepesi városokba tanulni.²¹ A vendégdíakoskodás fő okát tradicionálisan a német nyelv megtanulása jelentette. A magyar értelmiségi és tisztviselő réteg számára a német nyelv fontossága a dualizmus alatt megkérdőjelezhetetlen volt. Fontos megemlíteni azt is, hogy a közös hadseregben szolgáló egyéves önkénteseket, akik a tisztvizsgát nem tudták sikeresen németül letenni, visszatartották második évet szolgálni; volt magyar gyerek, akit kifejezetten ezért küldtek szülei Iglóra.²² Nem csupán a német nyelv megtanulása vonzhatta azonban a magyar gyerekeket a városba – különösen, hogy a városi kommunikáció nyelve és az iskolák, a gimnázium tannyelve is erősen magyarosodott. Ahogy azt egy öregdiák megfogalmazta az 1880-as évekre utalva: „Nehéz volt akkoriban Iglón németül megtanulni. Az intelligensebb része a lakosságnak széltében magyarul beszélt.”²³ A német nyelv megtanulása mellett komoly mozgatórugója volt a vendég- és cserediakoskodásnak a szepesi gimnáziumok jó híre,

---

²¹ Igló mellett Lőcse, de különösen Késmárk volt divatos „célpontja” a magyar vendégdíakoknak. Számos erre vonatkozó forrás létezik.

²² MAKRA–MÓHR, 1929. 128.

²³ KÁLNICZKY, 1925. 7.

megbecsültsége, patinája. Jó példa erre egy bácskai sváb gyerek, aki bár németül tudott, mégis Iglón tanult – diáktársai nem értették, vajon mi vonzotta őt oda.²⁴ A cseregyerek-kapcsolatok tradicionális vonása is azt eredményezte, hogy sok magyar még akkor is ide járt tanulni, mikor a régi célt, a német nyelv elsajátítását nehezen érthette el.²⁵ Krúdy megfogalmazásában: „*Talán könnyebbek voltak az iskolák, mint például az Alföldön; talán könnyebben tanult itt a diákember; talán édesebb volt a lecke, barátságosabb a tanár, elnézőbb a pedellus.*”²⁶

Miért éppen a Hegyalja, a Tiszántúl és a Nagyikunság magyar vidékeiről érkeztek Iglóra a diákok? E tekintetben több tényező is elkülöníthető. Egyrészt a szepesi iskolák a magyar nyelvterület keleti, északkeleti részeihez esnek közel – logikusan következik ebből, hogy inkább e térség adta az iglói magyar diákok zömét. Másrészt, a reformátusok száma és aránya ezekben a megyékben nagyobb – az evangélikusok és a reformátusok közötti kapcsolat a tanítás, oktatás terén Magyarországon, és különösen Felső-Magyarország keleti részén évszázadokra nyúlt vissza.²⁷ Sok alföldi református szívesebben járatta gyermekét távolabbi evangélikus, mint közelebbi katolikus gimnáziumba. Fontos tényező az is, hogy az Alföldön a szepesi németeket (cipszereket) a magyarsággal szemben lojális, barátságos népcsoportként tartották számon.²⁸ Mindezek mellett gazdasági háttere is van ennek a kulturális kapcsolatnak: a Szepesség és az Alföld közötti folytonos, évszázados kereskedelmi kötelékek.²⁹ Nem véletlen, hogy a Hegyaljáról és az alföldi vásárvárosokból számos diák érkezik Iglóra; és talán a kereskedelmi kapcsolatok magyarázzák azt is, hogy a „jászkun” vidékekről oly sokan jönnek Iglóra tanulni, miközben Iglóhoz közelebb eső területekről (Heves megye, Hajdúság) szinte senki sem.

---

²⁴ MAKRA-MÓHR, 1929. 313.

²⁵ MAKRA-MÓHR, 1929. 426.

²⁶ KRÚDY, 1998. 5.

²⁷ DIENES, 2000. 29.

²⁸ KÓSA, 2003. 49.

²⁹ DANKÓ, 1993. 1647.

Hogyan került egy alföldi diák Iglóra? Érdeemes felidézni egy hajdani iglói diák, a két világháború között elismert írónak számító Farkas Imre visszaemlékezését: „Bisotkáék [Debrecenből] például Korytnicára mentek nyaralni, odajött a Schubert-család is Iglóról. Schubertné látta a nagy módot, az oldalszalonnákat, a zsákkukoricát, amit a csibéknek hoztak Debrecenből. Ezek után kihizlalnák az ő vézna kislányát is. Hiszen a Bisotka-gyerekre is ráférne a német szó, meg a hegyi levegő.

Így esett, hogy Karl Schubertné elvitte Bisotka Pistát Iglóra s otthagyta a lányát, Schubert Grétét a Nagy-Péterfia-utcán, a Bisotka-portán. Ez volt a cseregyerek intézménye. Kedves, csupa szív nevelési szisztéma, poéta lehetett és egyben gyöngéd szülő, aki kitalálta. [...] Bisotkáék igen jól bántak ám a kis Grétével, még a helyét is megfűtták, ahová leültették. Mindig arra gondoltak: Hátha visszakapja az a fránya Bisotka Pisti Karl Schubertéktől azt a sok jószágot, amit ők adnak az ő kislányuknak.”³⁰

Tehát két család összeismerkedett nyaralás közben, összebarátkozott, mégpedig annyira, hogy gyerekeiket egy-két évre a másik család gondjaira bízta – ez is egy lehetséges módja volt a cseregyerek-kapcsolat kialakulásának. Némely esetben azonban ennél mélyebb gyökerű, többgenerációs családi kapcsolat is lehetett a cseregyerek intézményének hátterében: „Már nagyapám tudós Kálniczky Benedek sárospataki teológiai tanár a göttingai egyetem felkeresése előtt ott tanult Iglón. Édesatyám szintén és helyébe a vagy 15 éve elhalt Roth András építész édesanyja ment cseregyereknek Sárospatakra. A családi hagyományoknak megfelelően ezért, hogy 1875. őszén szüleim Iglóra vittek a gimnázium 4-ik osztályába.”³¹

Voltak bátrabb szülők is, akik személyes ismeretség híján hirdetés útján próbáltak kapcsolatot létesíteni iglóiakkal, szepesiek-

---

³⁰ FARKAS, 1933. 23–24., 34. Farkas Imre Debrecenben született és tanulóévei alatt Iglóra került német szóra. A szepesi diákéletről mintázott *Az iglói diákok* című operettje nagy sikert aratott. *Az iglói diák* című könyve, amelyből a fenti idézet származik, egy önéletrajz, amely részleteiben is hitelesnek tekinthető.

³¹ KÁLNICZKY, 1925. 3.

kel, és ily módon küldték gyereküket „német szóra”. Hogy mennyire volt elterjedt és sikeres ez a módszer, nem tudjuk; de hogy létezett, azt tanúsítja egy hirdetés, amely az Iglón kiadott *Szepesi Lapok* című újságban jelent meg: „Egy tizenhárom éves leányomat cserébe szeretném adni egy szepességi tisztességes német családhoz”.³²

Mint már említettük, nem csak a fenti séma szerint, vagyis cseregyerekként kerültek fiatalok Iglóra: ez a kapcsolat sokszor egyirányú volt. Sok magyar család úgy küldte gyermekét az iglói gimnáziumba, hogy cserébe nem jött cipszer gyerek „magyar szóra”.

Az iglói gimnázium mind a „felföldi”, mind az „alföldi” gyerekek mindennapjait erősen befolyásoló szabályokat tartott életben. Mai szemmel elsöre meglepőnek tűnnek e rendszabályok, mivel az iskolai szigor és felügyelet jóval túlterjedt az iskola falain. Annak fényében viszont ez nem meglepő, a gimnáziumi lét egyet jelentett azzal, hogy a gyermek elkerült otthonról, így a gimnázium a szülői felügyeletet is pótolni hivatott. E szabályok az evangélikus gimnáziumokban egységesek voltak. Kimondták többek között, hogy ünnep- és vasárnapokon a templomban megjelenni „minden tanulónak főfő kötelessége [...] Bor- és serméri helyek, kávéházak és minden korcsmák látogatása, azokbani étkezés-fogadás a gymnasium valamennyi nevéndékeire nézve, bezáratási s végre elutasítási büntetés alatt tilos.”³³ (A visszaemlékezések nagy része ez utóbbi szabályok kijátszásával kapcsolatos történeteket elevenít fel.)

Tilos volt ezenfelül a kártya-, a kocka- és a szerencsejáték. A dohányzást a VI. osztályig tiltották. Azt is megszabták, hogy „nyárban 10, télben 9 órakor estve mindenki már otthon és szállásán legyen. [...] Magokon a szállásokon tilos minden tivornya – és a háziak sértése és háborgatása.” A szabályzat azzal is számolt, hogy soknemzetiségű és többfelekezetű társadalom volt a diákoké: „Tilos e részben minden gúny, nyers és sértő szó, minden nemzetiségi és felekezeti súrlódás, mely szigorúan fog büntet-

³² SzL, 1885. évi 1. szám, 4. (Hirdetés Székelyhídról)

³³ VANDRÁK, 1870. 13–14.

tetni, de tilos másrészt a bosszu és az önbíráskodás is.” Ezeket a kemény, a gimnáziumon kívüli életet is meghatározó szabályokat az iglói gimnázium szigorúan próbálta betartatni, főként egy pedellus segítségével, aki a várost járta a jegyzetfüzetével, és mindent jelentett a tanároknak öt a diákok legnagyobb rémeként említi a visszaemlékezések. Az „elutasítás”-ra, azaz a gimnáziumból történő eltávolításra is gyakran sor került – minden tanévben jelentős a különbség a beiratkozott és az évvégi vizsgát tett tanulók között.

Az iglói gimnáziumnak számolni kellett azzal a problémával is, hogy az első osztályokban a diákok egyik fele nem értette meg a másik felét, hiszen a fentiekből látszik, hogy a vizsgált időszakban az iglói gimnáziumban a diákoknak mintegy a fele lehetett „német szóra” került magyar diák. Az 1869-ben elfogadott acsai tanterv szerint az evangélikus gimnáziumokban a tannyelvről azok határoznak, akik a gimnáziumot alapították és azt „folyton-folyvást fenntartják; ha a tanulók rendes contingense nem egy nyelvű, akkor a megérthetés érdeke azt kívánja, hogy legalább a magyarítás az illető nagyobb számú tanulók nyelvén is történjék”.³⁴ Az iglói gimnázium tanárai, sokszor német (vagy szlovák) származásuk ellenére, nem érezték szükségét a német (vagy a szlovák) nyelv előtérbe helyezésének, sőt, a magyar nyelv térnyerését minden módon elősegítették. Az iglói német értelmiség, kiváltképp 1848 után, teljes mértékben *hungarus*-tudattal rendelkezett, sőt a magyarsággal lelkileg azonosult, és ezt a nyelvében is próbálta kifejezésre juttatni. Sok tanár harcolt honvédként a szabadságharcban, nevüket magyarosították; és tanárként is a magyar nyelv terjedését próbálták elősegíteni. Így még a kiegyezés előtt a magyar nyelv gimnáziumi használata lett domináns Iglón. 1836/37-től a magyar nyelvet rendes tárgyként tanították; 1841-től egy vagy két tantárgy magyarul is taníthatóvá vált. A 1860-as években még az első két osztály nyelve német, a harmadik és negyedik osztályé vegyes, és csak az ötödiktől lett teljesen magyar. Később minden évfolyam nyelve a magyar lett

---

³⁴ VANDRÁK, 1870. 3. Kiemelés: K. I.

Mindazonáltal a tanítás menetében figyelembe vették, hogy a diákok egy része – Iglón mintegy a fele – nem feltétlenül tudott magyarul a gimnáziumba kerüléskor. Ami a tanulók egyik felének nyelvtan volt, az a másik felének nyelvtanulás. *„A tanulók nagyobb részének készületlensége miatt tehát az alaktant úgy kell tanítani az 1-ső osztályban, mintha eddig nem is tanítottott volna. A gymnasiumban nem is a pusztá alaktan ismerés a fődolog, hanem az alakok jelentésének megértése, s öntudatra való segítése.”*³⁵ Ugyanez volt a helyzet a német nyelv tanítása kapcsán is; ráadásul az első osztályokban a gimnáziumi többnyelvűség minden tantárgy tanításánál gondot jelentett. Ezért nyert teret az a módszer, miszerint a gimnáziumok alsó osztályait két részre választották az anyanyelv alapján, és mindkét fél „idegennyelv”-tudását olyan szintre fejlesztették, hogy a közös, összevont tanítás mindenki számára érthető legyen: *„A mely tanulókra nézve magyar nyelv nem anyanyelv, s kivált ha az 1-ső, 2-ik osztályban nagyobb számmal vannak, akkor legalább félévig külön tanítandók. [...] Félév múltán talán már a többivel haladhatnak.”*³⁶ Iglón e módszert, az alsó osztályok szétválasztását alkalmazták, nem fél évig, hanem egy-két évig. A gimnázium III. osztálya felett azonban a kétnyelvűség a tanításban „nem kapott teret”, a magyar nyelv a tanári kar fentebb ismertetett elkötelezettsége miatt kizárólagossá vált a német rovására.

Az iglói gimnáziumnak voltak jellegzetes, a visszaemlékezésekben gyakran felbukkanó intézményei – például a karcser, ahová büntetésképp zárták a diákokat, vagy az alumneum, azaz étkező – de nem volt kollégiuma. A német szóra jött diákok Iglón városi házakban laktak: voltak olyan családok, főként egyedülálló vagy gyermektelen polgárok, akik a gyerekeket elszállásolták a lakások erre a célra elkülönített szobájában, a *kamarában*. A házigazdák éveken viselték gondjukat a „német szóra jött” magyaroknak: *„A jó tanték és kedélyes bácsik mindig szives szeretettel gondozták a burschokat (legényeket). Segítették, gyámoltították az idegenbe került ifjút, rajta voltak, hogy pótolják a szülői ház me-*

---

³⁵ VANDRÁK, 1870. 40.

³⁶ VANDRÁK, 1870. 43.

legségét és szeretetét.”³⁷ Ezek a kamarák, a közös lakóhelyek voltak a diákok együttélésének legfontosabb színterei, a mulatózások, diákzenekarok működésének helye. Az alföldiek itt sokszor a helyi diákokkal laktak együtt. Például a „Neubauer-kamarában” a „névadó” Neubauer Gyula, az iglói bányakapitány fia mellett lakott a későbbi zempléni főispán és a későbbi kassai kanonok. A színvonalas forrásanyagként szolgáló visszaemlékezés írójának, a sátoraljaújhelyi Kálniczky Géának is több kosztostársa volt: egy nyíregyházi fiú, egy tiszaparti földbirtokos fia, és egy cipszer diák Szepesváraljáról.³⁸ A kamarai lakótársakat jelentő „kosztostárs” kifejezésnél szorosabb barátságot jelentett, amikor valaki valakinek a „kamarása” volt. A szó illetően jelentése megjelenik a szlovák nyelvben (kamarát = barát) és a németben is (Kamerad = pajtás).

A tanulók által szervezett zenekarok, a diákbandák nagy tiszteletben álltak a polgárok előtt is.³⁹ A városi ünnepélyeken ezek néha komoly szerepet kaptak. A városi polgárság és az alföldi diáksereg ezeken az ünnepélyeken, multságokon érintkezett igazán egymással; a majálist tartották maguk között a legfontosabbnak, amelyen a diákság az Igló melletti dombokra vonult ki mulatozni, a tanári kar és a városi polgárság zöme követte őket; de magát az eseményt mindig a diákok szervezték meg. Városi szervezések voltak viszont a bálók: ezeken az igazgató által kiválasztott idősebb, rátermettebb diákok vehettek részt, akik ezt általában hatalmas kitüntetésként élték meg, és tartós barátságokat kötöttek a városbeliekkel. A *Kärzchenek*, azaz a farsangi szabadtéri báli multságok amolyan népi tömegrendezvénynek számítottak. A korcsolyázás ebben a korban a városi fiatalság egyik legdivatosabb szórakozásává vált. (Igló kivilágított műjégpályával rendelkezett!) A diákok persze főképp udvarlásra igyekeztek kihasználni ezeket az eseményeket, több-kevesebb sikerrel. Az alföldi magyar fiú – iglói cipszer lány kapcsolat visszaemlékezések tömkelegében bukkan fel, egyfajta „elbeszélési sémává” ne-

---

³⁷ MAKRA-MÓHR, 1929. 440.

³⁸ KÁLNICZKY, 1925. 13., 18.

³⁹ MAKRA-MÓHR, 1929. 129.

mesül; a diákok által gyártott és énekelgetett nóták között is előkelő helyet kapott a következő:

*Kassa felé megy a gőzös sebesen, sebesen, sebesen.
Benne ülnek a diákok kényesen, kényesen, kényesen.
Ne sírjatok Zipszer lányok, Visszajönnek a diákok,
Valaha, valaha, vagy soha.⁴⁰*

Amellett, hogy részt vettek a városi életben, a gimnazistáknak egymás között is aktív „társadalmi életet” éltek, és ez nem csak a kamarai mulatozásokból állt. A tanárok rengeteg Tátra-kirándulást szerveztek, amelyekre tömegesen mentek a diákok (az iglói tanárok komoly szerepet játszottak a tátrai turizmus kifejlesztésében, voltak köztük aktív hegymászók, turistautakat alakítottak ki stb). A diákok életéhez hozzátartoztak az általuk írt és szerkesztett diáklapok is. A tanárok irányította – magyar, német, torna, ének – önképzőkörökben sokan vettek részt, a nyelvi önképzőkörök évkönyveket is kiadtak.

A fentiekből látszik, hogy az iglói gimnazisták mozgalmas diákéletet éltek. Érdeemes megvizsgálni azt, hogy eközben hogyan viszonyultak egymáshoz a német és a magyar ajkú gyerekek.

Az alföldi és a cipszer diák első találkozása általában abból állt, hogy a magyarok elverték a németeket. Jól adja ezt vissza egy öregdiák visszaemlékezése, aki „német szóra jött” magyar volt, és azt hitte, Iglón nem fog magyar szót hallani, ezért az osztályba belépve először azt kérdezte: „*Wo soll ich sitzen?*” Erre valaki kiugrott a padból és azt kiáltotta: „*Jertek, lökjük ki ezt a németet!*” Mert ez az osztály az alföldi magyar fiúk osztálya volt, a német anyanyelvűek az első osztályban külön voltak, és csak a másodiktól vonták őket össze. Miután az új diák a neki rontó fiút a földhöz vágta, csak ennyit szólt: „*Német volt a keresztapád!*” A történet legjellemzőbb vonása, hogy ellenfele egy iglói születésű, de a magyar fiúk közé kívánckozó német anyanyelvű diák volt.⁴¹ Ebből a történetből is az érződik, ami számos másikból: bár nem

⁴⁰ MAKRA–MÓHR, 1929. 35.

⁴¹ MAKRA–MÓHR, 1929. 92.

volt magyar dominancia a német gyerekek felett, de divat volt magyarnak lenni, legalábbis ebben a gimnáziumi miliőben.

Plasztikusan adja vissza a magyar diákok hatását a cipszerek mentalitására a következő visszaemlékezés, amelyet érdemes hosszabban idézni: „*Be is vonult boldog Nagymagyarország minden tájáról úgy két-háromszáz diák minden esztendőben, vígságot, bizonyos fokig jólétet hozva a mi kedves szülővárosunkba. Jött a sok szép tiszaháti, hegyaljai, dunántúli, nagyalföldi tősgyökeres magyar gyerek!*

És mi, kis zipszerek, a szokatlanság idegenkedésével, a teljesen más embertípus elkerülhetetlen visszahúzódásával néztük ezt az inváziót. [...] Mindaddig, míg az osztályba lépve, a féktelen magyar temperamentum hevületével «deresre» nem húztak bennünket – közülük sem véve ki senkit – s a gyerek gondolatvilágának megfelelő verekedés lezajlása után meg nem született az a barátság, amely belőlünk is kiváltotta a szunnyadó «magyar»-t, s amely ma – harminc évvel az érettségi után – olyan megható őszinteséggel, szeretettel köt össze bennünket.

Visszaemlékszem azokra az időkre, mikor az ismeretlenért rajongó gyermeklélek kíváncsiságával hallgattuk társaink «meséjét» a magyar szüretekről, a délibábról, a hortobágyi csikósról, mikor ezeknek a meséknek a nyomán lassan érezni kezdtük, hogy mindez a mienk is, a mi szívünket is hevesebb dobogásra készíti, csak addig nem tudtuk [...] Amikor kis társainkkal feljött szülők láttán könnyen értettük meg Petőfi, Kölcsey, Arany megénekelt típusait. Amikor a tél beálltával magyar voltunkban egészen megerősített a «pakkok» gazdag tartalmának elfogyasztása. Pörkölt szalonna, debreceni kolbász, töltött káposzta [...] a megszeretett magyar diák megismertette velünk hazánk szellemi kincseit, amelyek a nyelvi különbözőség miatt kiskorunkban még «terra incognita» voltak, megismertette a tősgyökeres magyar ételeket, s a három együtt tette azt a tudatot teljessé, hogy hiszen mindez nekünk is természetes, hiszen mi is magyarok vagyunk.”⁴²

Az iglói gimnázium magyar tanítási nyelvvel és a „német szóra” jött magyarok által kialakított miliőjével óriási, szinte ki-

⁴² MAKRA-MÓHR, 1929. 442.

kerülhetetlen asszimilációs hatással volt az iglói német és szlovák anyanyelvű diákokra. Számos hajdani iglói diák – legyen akár szlovák, német vagy magyar vezetéknevű, liptói, szepesi vagy szatmári származású – úgy emlékezik vissza, hogy a magyarsággal való teljes tudati-nyelvi azonosulásra „*főleg az iglói főgymnasiumban hangolódott szívünk húrja, e szellem az iglói főgymnasium szelleme.*”⁴³ A magyar nyelvű vendégdiákok a kamarákba és az iglói polgári lakásokba is bevitték a magyar szót. Sváby Frigyes lőcsei levéltáros, a Szepesség magas színvonalú kutatója is kiemelte 1888-ban: „*most már a jövendő nemzedék között is kezd terjedni a magyar beszéd, melynek elsajátítását nagyon előmozdítja az évtizedek óta itt dívó azon csereviszony, melynél fogva 10–14 éves gyermekeink, a német nyelv megtanulása végett az alföldi városokból ide kívánckozó magyar gyermekekért cserébe adatnak, s mely eljárás számos középiskoláink által nagyban könnyítettik.*”⁴⁴

Ez a sajátos, évszázados rendszer 1918 után eltűnt. Iglón a magukat magyarnak vallók aránya egy évtized alatt 3–4 százalékra csökkent. A némettség is egyre jobban teret veszített a gazdaságilag továbbra is pangó Szepességben. Az iglói gimnázium nyelve kizárólag a szlovák lett.⁴⁵ A homogenizáló magyar törekvéseket a hasonló szlovák törekvések váltották fel, így a cserediákság és vendégdiákság rendszerének elveszett az értelme. Mindazonáltal a XIX. században a „német szóra küldött diák” jelensége alapvetően hozzátartozott ehhez a sajátos, soknyelvű és soknemzetiségű, és a mai magyar történelmi tudatból szinte teljesen kiveszett felföldi urbanitáshoz.

---

⁴³ SzL. 1885 júl. 5, Mutatványszám. 3. (Hibján József cikke)

⁴⁴ SVÁBY, 1888. 13.

⁴⁵ BRUCKNER, 1922. 567–577. A címnek ellentmondva a negyedik fejezet részletesen szól a 19. századi szepesi evangélikus közoktatásról, és az 1918 utáni helyzetről. Kiderül, hogy a gimnáziumi tanárok és a helyi evangélikus vezetők jó részének aktív tiltakozása és tárgyalási próbálkozásai ellenére a tanítási nyelv Iglón a szlovák lett.

2. Az iglói gimnáziumban tanuló magyar diákok száma és aránya

	diákok össz- létszáma	magyarajkú diá- kok száma	magyarajkú diá- kok aránya
1902	412	244	59,2 %
1903	409	208	50,9 %
1904	379	172	45,4 %
1905	394	200	50,8 %
1906	385	202	52,5 %
1907	368	202	54,9 %
1908	377	226	59,9 %
1909	366	212	57,9 %
1910	391	222	56,8 %
1911	384	212	55,2 %
1912	434	269	62 %
1913	418	n.a.	
1914	412	256	62,1 %
1915	379	256	67,5 %

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1881. évi népszámlálás

1882 *A Magyar Korona Országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei, megyék és községek szerint részletezve.* Budapest, 1882. 269.

1900. évi népszámlálás

1902 *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész.* Budapest, 1902. (*Magyar Statisztikai Közlemények*)

1910. évi népszámlálás

1912 *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész.* Budapest, 1912. (*Magyar Statisztikai Közlemények*)

ARÁNYI

1897 ARÁNYI Antal: *Az iglói m. k. áll. tanítóképző-intézet 25 éves története 1871–1896.* Igló, 1897.

BRUCKNER

1922 BRUCKNER Győző, dr.: *A reformáció és az ellenreformáció története a Szepességen. I. kötet (1520–1745).* Budapest, 1922.

DANKÓ

1993 DANKÓ Imre: *Alföldi tanuló-cseregyerek a Szepességen.* In: *Régi és új peregrináció: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon.* Szeged, 1993.

DIENES

2000 DIENES Dénes: *Minthogy immár schola mestert tartanak... (Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672).* Sárospatak, 2000.

ERDÉLYI

1997 ERDÉLYI Pál: *Jókai útja Révkomáromtól Pestig, a bölcsőtől a babérig.* Pozsony, 1997.

- FARKAS**
1933 FARKAS Imre: *Az iglói diák*. Budapest, 1933.
- KÁLNICZKY**
1925 KÁLNICZKY Géza, dr.: *Régi iglói diákélet (Aktuális megemlékezések a 45 év előtti Iglóról.)* Igló, Spisska Nova Ves, é.n. (1925).
- KÓSA**
2003 KÓSA László: *Gyermekcsere és nyelvtanulás*. In: *Nemesek, polgárok, parasztok*. Budapest, 2003.
- KRÚDY**
1998 KRÚDY Gyula: *Utazás a Szepességben*. Szerkesztette STURM László. Miskolc, 1998.
- MAKRA–MÓHR**
1929 MAKRA Zoltán, dr.–MÓHR Győző, dr.: *Iglói diákalbum (Az iglói főgimnáziumban 1898. évben érettségit tett diákok harminc éves érettségi találkozásjuk emlékére)*. Budapest, 1929.
- PÁKH**
1896 PÁKH Károly: *Az iglói ág. h. ev. főgimnázium története*. Igló, 1896.
- Pallas Lexikon*
1893–1897 *Pallas Lexikon*. Budapest, 1893–1897.
- SVÁBY**
1888 SVÁBY Frigyes: *Szepes vármegye lakossága. Statisztikai és néprajzi vázlat*. Szepes–Váralja 1888.
- SzL**
 Szepesi Lapok 1908. évi 128. szám, 2. .
 Szepesi Lapok Mutatványszám. (1885. június 5.)
 2. Zimann János cikke; 3. Hibján József cikke.
 Szepesi Lapok 1885. évi 1. szám, 4. Hirdetés Székelyhídről.
- Technikai fejlődésünk*
1929 *Technikai fejlődésünk története (1867–1927)*
 Budapest, 1929.

TELLÉRY

1909

TELLÉRY Gyula: *Igló könyve*. Igló, 1909.

TÓBIÁS

1964

Krúdy világa. Gyűjtötte és írta TÓBIÁS Áron. Budapest, 1964.

VANDRÁK

1870

Magyarhoni evangélikus gymnasiumok szervezése. Összeállította VANDRÁK András eperjesi tanár. 1870.